

Newman és a II. Vatikáni zsinat

VI. Pál pápa a zsinat „előfutárának” nevezte John Henry Newmant. Ő maga pedig a félbeszakadt I. Vatikáni zsinat után ismételtlen megjegyezte, hogy annak egyházképe kiegészítésre szorul, hogy gondolatai száz év múlva, „talán egy zsinaton” találnak megértésre, akkor „jön el az ő órája”. A 19. században élt (1801–1990), egyháztudata, gondolatvilága mégis sokban hatott a II. Vatikáni zsinatra, s eligazítója lehet a zsinat utáni egyházunknak is. Szellemi jelenléte a zsinaton és a zsinat utáni egyház életében számos ponton kimutatható.

XXIII. János pápa legelső enciklikájában, miután bejelentette, hogy egyetemes zsinatot hív össze, Newmanre hivatkozott. Jogosnak, sőt hasznosnak mondta az egyházon belüli teológiai vitákat, ezek nem veszélyeztetik az egyház egységét. „A vita – idézte őt – hozzásegíthet a vallási igazságok teljesebb és mélyebb megértéséhez.”¹ Majd hozzátette a gyakran idézett mondást: „a lényeges dolgokban egység, a kétségesekben szabadság, mindenben szeretet”. A zsinati felszólalásokban Newman valóban a Szentírásról és az egyházatyákról kívül a legtöbbet idézett szerzők közé tartozott.² A zsinatról hazatérőben annak talán legaktívabb angol résztvevője, Christopher Butler bencés apát így összegezte benyomásait: „Newman szelleme lebegett a zsinat fölött.” Az elmúlt évtizedekben mások is illették hasonló elnevezésekkel: „a zsinat lelkiismerete”, „a zsinat atyja”.

Hatása nem csökkent a zsinat utáni évtizedekben sem. VI. Pál pápa három alkalommal is részletesen foglalkozott alakjával. 1975 áprilisában ezt írta a Newman Szimpózium résztvevőinek: „Sok olyan probléma, amelyet ő bölcsen elemzett – bár gyakran félreértették és félremagyarázták a maga idejében –, előkerült a II. Vatikáni zsinat atyáinak kutatásaiban és vitáiban, így például az ökumenizmus, a kereszténység és a világ kapcsolata, a világiak szerepének hangsúlyozása, az egyház viszonya a nem-keresztény vallásokhoz. Nemcsak a zsinat, hanem a mi korunk is különös módon Newman órájának tekinthető.” II. János Pál pápa négyszer is kitért Newman életművére, kiemelve, hogy gondolatai nemcsak a zsinatra hatottak, hanem példája aktuális a zsinat utáni időkben is.³ Joseph Ratzinger bíboros pedig 1990-ben tanítómesterei egyikének vallotta Newmant: sokat tanult tőle, főleg a lelkiismeret, az igazság, a hit fejlődése témájában. „Egy nagy tanító jellegzetessége az egyházban meglátásom szerint az – mondta előadásában –, hogy nemcsak gondolatával és beszédével tanít, hanem az életével is, mert benne a gondolkodás és az élet kölcsönösen átjárják és meghatározzák egymást. Ha pedig ez így van, akkor Newman az egyház nagy tanítói közé tartozik.”⁴ Néhány napon belül eldőlt, hogy XVI. Benedek pápa, aki kivételesen személyesen végzi el boldoggá avatási szertartását Angliában, ez alkalommal az egyházdoktorok sorába emeli-e „a modern kor egyháztanítóját”.

A magasztaló szavaknál többet jelent azonban az, hogy eszméi újra meg újra megjelennek a zsinat utáni legjelentősebb teológiai művekben. Még a Katolikus Egyház Katekizmusa is – amely a zsinat teológiájának hivatalos összefoglalásaként készült el – négyszer idéz Newmantól, holott egyébként csak egyháztanítóktól és szentektől tartalmaz idézeteket.

A fentiek alátámasztására természetesen adódnék, hogy a zsinati dokumentumokból vett idézetekkel vessük össze Newman gondolatait, téziseit, így mutatva ki eszmei rokonságukat. Ennél alapvetőbb mégis annak felismerése, hogy Newman életének és

¹ XXIII. János: *Ad Petri cathedram* című enciklikája, 1959. június 29. 62.

² A zsinati akták szerint több mint húsz felszólaló hivatkozott rá.

³ Mindegyik szöveg megtalálható: www.vatican.va.

⁴ Magyarul: *Sapientiana* 3 (2010/1). 1.

igazságkeresésének két legfőbb jellemzője az a két alapszempontra, amely az egész zsinatot meghatározta: az *aggiornamento* és a *ressourcement*.

1. Az idők jelei

Newman hatalmas teológiai-irodalmi munkássága ellenére sem volt szobatudós. Meghatározó szerepet játszott korának egyházi és tudományos életében: műveinek jelentős részét nem is nagyívű tudományos művek alkotják, hanem beszédei, vitairatai, cikkei, valamint naplója és kiterjedt levelezése.⁵ XXIII. János pápa a világ, a kor felé való nyitást jelölte meg a zsinat egyik fő feladatának, amikor meghirdette azt. Newman különleges életpályája ezt valósította meg egy évszázaddal korábban. Járt a igazságkeresés útját, sikerek és kudarcok, elismerések és gyanakvások közepette. Lelkesített, érvelt, buzdított, támadásokat és vádakot hárított el, kétes helyzetekben próbált eligazítást adni.

Az oxfordi egyetemen tanult, majd annak lett tanára, és fölszentelése (1825) után a St. Mary templom lelkésze. Barátai tanácsára kezdte tanulmányozni az egyházatyákat, ennek eredményeként írta meg a *The Arians of the Fourth Century* (Az ariánusok a 4. században)⁶ című monográfiáját. Ebben részletesen elemezte a 3-4. század nagy teológiai vitáit, középpontjában a két kiemelkedő teológiai iskolával, Alexandriával és Antiochiával. Feltűnő viszont, hogy nem maradt meg a történeti adatok bemutatásánál, hanem mindig párhuzamot vont saját korának egyházi és teológiai életével.

Az anglikán egyház megújítására törekedve barátaival közösen hozták létre az „*Oxford mozgalma*”. A mozgalom nyitányának John Keble *Nemzeti Aposztázia* címmel 1833-ban tartott, híressé vált beszéde tekinthető. Keble a választott nép hitehagyásával vont párhuzamot, s fölvetette az anglikán egyház két legkényesebb kérdését: lehet-e az egyház alávetve az államnak, mi történik az egyházzal, ha a „keresztény nemzet” elpártol Istentől? Másrészt: hogyan lehet megőrizni az anglikán egyház apostoliságát, ha az állam és a nemzet ezt nem tartja tiszteletben? (A gyújtó hangú beszédet konkrétan az váltotta ki, hogy az angol parlament törvénnyel oszlatott fel tíz püspökséget Írországban.)

Keble és a hozzá csatlakozó – főleg oxfordi – teológusok traktátusokban, röpiratokban elemezték koruk egyházának legfontosabb kérdéseit, és sürgették az egyház megújulását, egy „új reformációt”. Legfőbb kérdésük az volt: melyik az igazi keresztény egyház, amely hűségesen megőrizte a krisztusi örökséget, és milyennek kell lennie ennek az egyháznak? A traktátusokat névtelenül publikálták, de jelentős részüket – kilencvenből huszonnégyet – Newman írta. „Azt szeretném tenni, amit reformátoraink a 16. században tettek: nem nyúltak hozzá a meglévő tanbeli dokumentumokhoz – erre nem volt lehetőségük –, érintetlenül hagyták hitvallásaikat; de hozzáfűzték tiltakozásukat a hitben, az istentiszteletben és a fegyelemben bekövetkezett romlások ellen, amelyek körülvették őket. Az egyháznak ma is ezt kellene tennie.” Newman következetesen elítélte egyrészt a „pápista” elhajlásokat, másrészt azokat a protestáns nézeteket, amelyek nem ismerik el a keresztség és az Eucharisztia szentségét. Így dolgozta ki a *Via media* elméletét, amely szerint az anglikán egyház jár a helyes középúton, mivel elkerüli mind a protestánsok, mind a római egyház szélsőségeit.⁷

⁵ Műveinek 31 kötetes összkiadása most van megjelenőben, naplóinak és levelezésének 32 kötetet kitevő kritikai kiadása szintén idén fejeződik be. Az általa és hozzá írt levelek száma mintegy 70.000-re tehető.

⁶ 1833. Newman műveivel kapcsolatban mindig csak az első megjelenés idejét jelöljük, mivel többségük különböző kiadásokat ért meg, részben még Newman idejében. Nagyrésztük egyébként megtalálható a www.newmanreader.org honlapon. Az idézetek többsége innen származik.

⁷ Az anglikán egyház többszöri változtatás után 1563-ban fogadta el hitvallását „39 Articles” címmel. Newman és a traktáriánusok ezeken nem kívántak változtatni, viszont kiegészítésüket sürgették a kor igényeinek megfelelően és az egyházban tapasztalt romlások visszaszorítására. Newman a 38. és 41. traktátusban veti fel a *Via media* ötletét.

Ezekben a tanulmányokban Newman ostromozta ugyan a „pápista romlottságot”, egyre közelebb jutott azonban ahhoz a felismeréshez, hogy a római egyház mindenek ellenére közelebb áll az apostoli kor egyházához, mint korának anglikán egyháza. Emiatt ismételten „kripto-romanistának” is nevezték. A nyilvános felháborodást azonban 1841-ben a 90. traktátus váltotta ki, amelyben Newman igazolni próbálta, hogy az anglikán „39 cikkely”-nek lehet katolikus olvasata is, s nem áll ezzel ellentétben a Trentói zsinat tanítása a szentmiséről mint áldozatról. Továbbra is elutasította azonban az átlényegülést az Eucharisziában, a szentek közbenjárását, a Mária-kultuszt és a purgatóriumot. Newman szerint az apostoli egyház hitvallásának hiteles katolikus értelmezése az egyetemes egyház három ágában található meg: az ortodox, a római és az anglikán egyházban. A támadások hatására Newman abbahagyta a traktátusok írását, majd lemondott a St. Mary templom lelkészi tisztéről. Egy közeli faluba, Littlemore-ba húzódott vissza, folytatva a korai egyház történetének és az apostoli successiónak tanulmányozását. Ekkor írta meg a keresztény tanítás fejlődéséről szóló könyvét,⁸ amelyben megválaszolta saját ellenvetéseit a pápa főségével, a purgatóriummal és a Mária-kultusszal kapcsolatban: elismerte, hogy ezek ugyan kifejezett tanításként nem jelentek meg az ősegyház hitében, viszont hozzátartoznak a hit-hagyomány szerves fejlődéséhez.

Így jutott el Newman 1845-ben ahhoz az elhatározáshoz, hogy kéri felvételét a katolikus egyházba. Ezt követően két évig teológiai tanulmányokat folytatott Rómában, ahol pappá szentelték, majd belépett a Néri Szent Fülöp alapította oratoriánusok kongregációjába. Hazatérve Angliába Birminghamben alapított oratoriánus közösséget. Áttérése a katolikus egyházba Anglia-szerte óriási felháborodást váltott ki: sokan árulással, álnoksággal, az anglikán egyház hátba támadásával vádolták. A viharok azonban később sem csitultak. 1850-ben IX. Piusz pápa helyreállította a katolikus hierarchiát Angliában, s Nicholas Wisemant nevezte ki westminsteri érsekké. Ez a lépés heves pápa-ellenes reakciókat váltott ki ország-szerte. Newman egy beszédsorozatban kelt a katolikus egyház védelmére, cáfolva a katolikusok ellen felhozott vádakat.⁹ Kijelentései miatt becsületsértésért beperelték és száz fontra megbírságotlák. (A történet azonban jó véget ért: barátai és tisztelői gyűjtést rendeztek megsegítésére, és annyi pénz gyűlt össze, hogy abból részben fedezni tudta egy templomépítés költségeit Dublinban.)

Új fordulatot hozott Newman életében, hogy 1851-ben Paul Cullen Armagh-i érsek meghívta Dublinba: alapítson katolikus egyetemet. Miközben a szervezés munkájával volt elfoglalva, elméletben is végiggondolta, milyen legyen az egyetemi képzés, és hogyan kell egy katolikus egyetemnek működni.¹⁰ E munkájában is megmutatkozott, mennyire belévetette magát korának gyakran zavaros küzdelmeibe, s ugyanakkor mennyire felül tudott emelkedni ezeken, tisztán felmutatva az igazán fontos eszméket és gondolatokat.

Hasonló konfliktust idézett elő, hogy William Ullathorne birminghami püspök kérésére 1859-ben átvette a katolikus világiak által szerkesztett *The Rambler* című lap szerkesztését. Newman itt közölte tanulmányát a világiak szerepéről az egyházban.¹¹ A cikk nyomán az egyik angol püspök följelentette őt Rómában eretnekség vádjával. Newmant erről nem értesítették, de ettől kezdve éveken át gyanúsán tekintettek rá a Szentszéknél. Mgr. George Talbot, IX. Piusz pápai kamarása ezt írta Manningnek, az új westminsteri érseknek: „Newman a legveszedelmesebb ember Angliában.”¹²

Newman éveken át hiába próbált közvetíteni a konzervatív angol püspökök és a felvilágosultabb nézeteket valló világi katolikusok között. Helyzetét tovább nehezítette, hogy egy másik vita is borzolta ekkor a kedélyeket: szükség van-e arra, hogy a pápa világi

⁸ *Essay on the Development of Christian Doctrine*, 1844–45.

⁹ *On the Present Position of Catholics in England*, 1851.

¹⁰ Ezekből a vizsgálódásokból született a *The Idea of a University* című könyve, 1873.

¹¹ *On Consulting the Faithful in Matters of Doctrine*. *The Rambler*, July 1859.

¹² Idézi Charles Stephen Dessain: *John Henry Newman*. Leipzig, 1981, 239skk.

hatalommal is rendelkezzen. Newman azokkal értett egyet, akik szerint a Pápai Állam nélkül is eredményesen teljesítheti küldetését a pápa. A korábbi vádak ekkor megtétetted Manning bíborosé: „Newman nem lojális a Szentszékhez.”

Ugyanakkor támadások érték az anglikánok oldaláról is. Newman eleinte nem reagált ezekre, de amikor 1864-ben Charles Kingsley hazugsággal és kétszínűséggel vádolta meg őt és az egész katolikus papságot, egy pamflet-sorozatban válaszolt. Ezekből állt össze leghíresebb műve, az 1865-ben megjelent *Apologia pro vita sua*.

Az I. Vatikáni zsinat évei voltak ezek. Newman két meghívást is kapott, hogy vegyen részt a zsinaton teológiai szakértőként. Egyiket sem fogadta el, valójában azért, mert félt attól, hogy a zsinaton felülkerekedik egy ultramontanista, „agresszív, gátlástalan kisebbség”, amely a pápa világi hatalmát is dogmatizálni kívánta.¹³ Amikor a pápai tévedhetetlenség dogmáját 1870-ben kimondták, Newman megnyugodott, hogy tervük nem sikerült. Évekig nem foglalt azonban állást a kérdésben. Amikor viszont 1874-ben a korábbi miniszterelnök megtámadta a zsinati határozatokat, barátai unszolására nagy tanulmányt írt a védelmükben, hangsúlyozva, hogy tévedhetetlen megnyilatkozásra csakis hit és erkölcs dolgában kerülhet sor, igen szoros határok és feltételek mellett.¹⁴

Az évek múltával a viharok lassan csitulni kezdtek, sőt két váratlan kitüntetés érte. Anglikán részről: 1878-ban az oxfordi Trinity College tiszteletbeli tanárává (*fellow*) avatták. Katolikus részről pedig: XIII. Leó pápa 1879-ben bíborossá nevezte ki. A szentség hírében halt meg 1890-ben: nemcsak Anglia, hanem az egész világ, katolikusok, anglikánok és protestánsok a legnagyobb tisztelettel emlékeztek meg róla.¹⁵ megemlékezett róla. Jó néhány méltatás már ekkor kifejezte reményét, hogy hamarosan a szent egyházdoktorok sorába emeli az egyház. „Newman bíboros halálával a világ egyik legnagyobb szentjét veszítette el. Ő megmutatta, hogy a vallásos élet – a szent és a misztikus élete – lehetséges még a 19. században is.”

2. Vissza a forrásokhoz

Sokan megírták, hogy a II. Vatikáni zsinat legnagyobb fordulata – a kor felé való nyitással párhuzamosan – a forrásokhoz való visszatérés, a *ressourcement* volt. A zsinatot megelőzte a Biblia megújult tanulmányozása, és szóhoz jutottak azok a teológusok, akik az előző évtizedekben az egyházatyákat tanulmányozták. A zsinat munkájának egyik alapelve lett, hogy le kell hántani az egyház arculatáról mindazt, ami a századok folyamán fölösleges ráakódásnak, netán tévedésnek bizonyult, és vissza kell térni az első századok keresztény örökségéhez.

Jó egy évszázaddal korábban az Oxford mozgalom tagjai hasonló megfontolásból kezdték tanulmányozni az első évszázadok kereszténységét, az egyházatyák írásait. Nem elvont történeti tanulmányokat folytattak, hanem az egyház tiszta eredetéhez kívántak visszanyúlni, hogy példát és mintát találjanak koruk anglikán egyházának megtisztításához. Newman is csatlakozott ehhez a kutatáshoz, ami végül egész életét meghatározta, hiszen a katolikus egyházhoz vezette el. Az anglikán egyház tagjaként természetes volt számára, hogy hitének alapja a Biblia. Fokozatosan ráeszmélt azonban arra, hogy a Szentírás egyéni tanulmányozása akár tévedésekhez is vezethet. Így jutott el az egyházatyák tanulmányozásához, az első keresztény nemzedékek egyházának és hitének elemzéséhez. 1827-től kezdve módszeresen olvasni kezdte műveiket, kezdve az apostoli atyákon.¹⁶

¹³ Aggályait Newman a zsinatra induló Ullathorne püspöknek írt magánlevelében tárta fel. *The Letters and Diaries of John Henry Newman*. Idézi: Ian Ker: *John Henry Newman*. Oxford, 1990, 651skk.

¹⁴ *Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1874.

¹⁵ Mintegy 1.500 újság cikk számolt be haláláról, temetésén több mint 15.000 ember volt jelen.

¹⁶ Az arianusokról írt művét követte *The Church of the Fathers* című könyve 1840-ben.

Barátaival hozzáfogtak az atyák írásainak fordításához is, hogy egy patológiai könyvtárt hozzanak létre.¹⁷ Céljuk elsősorban az anglikán egyház megújítása volt. Abban nem kételkedtek, hogy az apostoli egyház a normája minden korok katolikus egyházának, meg voltak azonban győződve arról, hogy ennek a feltételnek az anglikán egyház felel meg. Éppen ezért tartottak szükségesnek egy „második reformációt”, hogy az anglikán egyház eredeti, apostoli és katolikus tisztaságát helyreállítsák. A katolikus egyházat ekkor még Newman „antikrisztusnak”, „pestisnek” tartotta, mivel újításaival elárulta az eredeti krisztusi hitet. Így születhetett meg a Via media ötlete, a római egyház és a protestánsok közti egyetlen igazi középúté.

Az egyházatyák korának vitái, az első egyetemes zsinatok története, főleg az alexandriai egyház példája azonban egyre élesebben vetette fel a kérdést: ha azt a kort összeveti saját korával, melyik egyház őrzi hitelesebben az apostoli hagyományt? Évek teológiai és történeti kutatása nyomán kénytelen volt feladni korábbi álláspontját és beismerni: „A jelenleg fennálló rendszerek közül ténylegesen a jelenlegi római Communió áll legközelebb az Atyák egyházához. (...) Ha Szent Atanáz és Szent Ambrus ma hirtelen életre kelne, nem kétséges, hogy melyik communiót tekintenék a sajátjuknak.”¹⁸ Egykori kollégájának, Edward B. Pusey-nek pedig ezt írta egyik levelében: „az Atyák tettek katolikussá.”¹⁹

Newman egész élete küzdelmek között telt, kettős értelemben is. A közélet porondján először az anglikán egyházban, harcolva annak megújulásáért, majd a katolikus egyházban, megküzdve gyanakvásokkal és gyanúsításokkal. Benső világában pedig folytonos erőfeszítéssel törekedett az igazság megtalálására, amelyet a kinyilatkoztatásban ismert fel és tett magáévá. Teológiai nézetei ezekben a küzdelmekben kristályosodtak ki. Így juthatott el olyan felismerésekhez, amelyek Krisztus egyházának lényegi elemei, és amelyek közül jó néhány a II. Vatikáni zsinat vezéreszméjeként bukkant fel.

Ebben a keresésében mindvégig a *lelkiismerete* volt az irányítója. Newman szerint a lelkiismeret az ember legfontosabb orgánuma, amely emberségének és Istennel való kapcsolatának lényegi alkotóeleme. Descartes ismert mondását – „Cogito ergo sum” – Newman átfordította: „Conscientiam habeo, ergo sum.” (Van lelkiismeretem, tehát vagyok.) A lelkiismeret révén kerülünk közvetlen kapcsolatba Istennel. Az előbbi mondást aztán kiegészítette: „Conscientiam habeo, ergo Deus est.” (Van lelkiismeretem, tehát van Isten.)²⁰ Newman tisztában volt avval, hogy a lelkiismeret meghamisítható, elnémítható, sokan hivatkoznak rá tévesen vagy hamisan, ezért nevelésre, tisztulásra van szüksége. Aki a lelkiismeretét követi, abban „egyre világosabban ragyog föl az igazság eleinte gyöngye fénye”.²¹ Itt „Valaki” szólít meg, egy fölöttünk álló tekintély, s ez kötelez bennünket. „A lelkiismeret Isten szava, bár ma mindenfelé az a divat, hogy valamilyen módon emberi alkotásnak tekintsék.”

Idézi a IV. Lateráni zsinatot: „Ami a lelkiismeret ellen történik, az kárhozatra vezet.” Majd fölteszi a kérdést: mi történik, ha a pápa valamely intézkedése szembekerül az ember lelkiismeretével? Több vélemény és eset elemzése után kijelenti, hogy a pápa csak a hit és erkölcs dolgában tévedhetetlen, feltéve, ha tanítása beletartozik az egyház hitletéteményébe. Egyes utasításai azonban lehetnek tévesek vagy hamisak. Érvelését Newman evvel a frappáns megjegyzéssel zárja: „Ha netán arra kényszerülnék, hogy egy vacsorát követő köszöntőben a

¹⁷ A sorozat címe: *Library of the Fathers*.

¹⁸ *An Essay on Development of the Christian Faith*, 27–28.

¹⁹ Idézi: Brian E. Daley: *The Church Fathers*. In: Ian Ker – Terrence Merrigan (ed.): *The Cambridge Companion to John Henry Newman*, Cambridge, 2009, 38.

²⁰ Idézi: Terrence Merrigan: *Revelation*. In: i. m. 48.

²¹ Vö. Günter Biemer: *Aus der Tiefe leben dehnt den Augenblick*. In: Claus Arnold – Bernd Trocholepczy – Knut Wenzel: *John Henry Newman*. Kirchenlehrer der Moderne, Freiburg, 2009, 13.

vallást éltessem (ami persze nemigen volna helyénvaló), akkor innék a pápára, ha kívánják – de először a lelkiismeretre, s csak azután a pápára.”²²

II. János Pál pápa írta Newmanról: „A lelkiismeret belső fénye teremt kapcsolatot a személyes Isten valóságával.” Majd idézi őt: „A természetem úgy hallgat a lelkiismeret szavára, mint egy személyre. Ha engedelmeskedem neki, örömet érzek; ha nem engedelmeskedem, bánatot. Egészen úgy, mint ahogy kedvében járok egy kedves barátomnak vagy megbántom őt.”²³ A pápa itt utal a II. Vatikáni zsinat hasonló fogalmazására (*Dei Verbum* 5.), de idézhetjük a zsinat más dokumentumát is: „A lelkiismeret az egyén legrejtettebb magva, és szentély, ahol egyedül van Istennel, akinek a szava felhangzik a lélek mélyén.”²⁴ Vagy, ahogy Newman írta: „A lelkiismeret ugyan lelkünk törvénye, mégis túlhaladja lelkünket, nekünk parancsokat ad, jelzi a felelősséget és a kötelességet... A lelkiismeret Krisztus valamennyi helytartója közül az első.”²⁵ Egész életében „Isten és a lélek” folytatott négy szemközti „párbeszédet”, ahogy erre bíborosi jelmondata utal: „Cor ad cor loquitur”, „Szív szól szívhez”.

3. Newman zsinata? Néhány érintkezési pont

Newman küzdelmes igazságkeresése, egyre személyesebb és bensőségebb istenkapcsolata olyan maradandó eszmékhez, felismerésekhez vezette el, amelyek valóban csak a II. Vatikáni zsinaton értek be. Csupán néhánynak említésére van itt lehetőségünk.

Newman – korát megelőzve – fejtette ki, hogy a *kinyilatkoztatás* nem tantételek gyűjteménye, hanem az üdvösségtörténet élő eseménysorozata, amelynek során Isten egyre teljesebben közli önmagát az emberrel. Ez a történet a Fiú megtestesülésében ér csúcspontjára, benne Isten mindenét odaadja az embernek. Jézus sorsának és küldetésének, halálának és feltámadásának az apostolok az elsődleges tanúi és hirdetői. A Szentlélek által Krisztus jelenvaló marad követőinek közösségében, az egyházban. Isten önközlése írásban és hagyományban adódik tovább a történelemben. Az apostolok hitében tükröződő kinyilatkoztatást aztán fokozatosan bontja ki az egyház: a kinyilatkoztatás befejeződött, de értése és értelmezése folytatódik. A Krisztus istenségébe és megváltó művébe vetett hit egyre bővülő hitvallásokban fejeződik ki. Újabb és újabb hittételeket fogalmaznak meg, ahogy az idők során erre szükség mutatkozik. Ezt a legjobban az első századok teológiai vitáiban, az első egyetemes zsinatok történetében figyelhetjük meg, mondja Newman: „A Szentlélek Krisztus élettörténetét hittanítássá emelte.” Az ősegyház élete és hite normatív a későbbi századokra.

A Krisztusban kapott kinyilatkoztatás *fokozatosan bontakozik ki* hitigazságokban, szentségekben, liturgiában, a Szentlélek biztos irányításával. A Szentlélek garantálja az egyház tévedhetetlenségét, így gondoskodik arról, hogy ez a fejlődés ment maradjon a tévedésektől és a romlástól. Newman eleinte csak az apostoli korban, az első századokban végbement fejlődést tartotta tévedhetetlennek. Később azonban az „1800 év” során végbement fejlődést is jogosnak és biztosan igaznak tartotta, beleértve azokat a „római” tanokat is, amelyeket korábban elutasított (purgatórium, a szentek tisztelete, Mária-kultusz). Hozzátette persze, hogy mindez nem zárja ki, hogy rítusokban, ájtatossági formákban, egyes rendelkezésekben voltak túlkapások, tévedések.²⁶ Newman nézetei tükröződnek vissza a II. Vatikáni zsinaton: „Az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével

²² *A Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1875.

²³ II. János Pál pápa Newmant 1990-ben, halála 100. évfordulójára írt levelében. www.vatican.va.

²⁴ *Gaudium et spes* konstitúció 16–17.

²⁵ *A Letter Addressed to the Duke of Norfolk*. – Idézi a Katolikus Egyház Katekizmusa is: 1778.

²⁶ Mindezt legrészletesebben *An Essay on the Development of Christian Doctrine* című művében fejtette ki, közvetlenül a katolikus egyházba való belépése előtt, 1845.

kibontakozik az egyházban, egyre teljesebb lesz az áthagyományozott tények és igék értelmi megragadása.”²⁷

Már az egyházatyák tanulmányozása során világossá lett számára, hogy ehhez a tanbeli fejlődéshez szükséges, hogy egy *tévedhetetlen, biztos tekintély* álljon mögötte. Az első zsinatok tanulmányozása során, főleg Nagy Szent Leóra hivatkozva ezt az apostoli successióban és a pápai hivatalban találta meg. „Szükség van egy legfőbb tekintélyre, amely tévedhetetlenül fejt ki a keresztény igazságot”, „nem adatott kinyilatkoztatás, ha nincs olyan tekintély, amely eldönti, hogy mi adatott”. „A kinyilatkoztatás rendjében az objektív tekintély az Írás vagy az egyház vagy a Szentszék hangja.” Amint láthattuk, a pápai tévedhetetlenség dogmájának kimondásakor kezdettől fogva nem ennek igazságát vonta kétségbe, hanem a vele kapcsolatos, főleg politikai túlkapaszkodástól óvott. Később azonban éppen a dogma hiteles értelmezését tette magáévá és védelmezte.²⁸

A kinyilatkoztatást, *Isten üdvözítő jelenlétét* Krisztusban és a Szentlélekben Newman szerint *az egyház hordozza*: tanításában, szentségeiben, liturgiájában, az Eucharishtiában, a püspöki hivatalban. Newman korában az egyházat elsősorban látható, hierarchikus intézménynek tartották. Ő azonban már anglikánként elsősorban Krisztus Misztikus Testét, Krisztus Jegyesét, Isten választott népét, a Szentlélek templomát, az Ő kegyelmével megáldott emberek közösségét látta benne. „Krisztus olyan közel jött hozzánk a keresztény egyházban (ha szabad így beszélnem), hogy nem láthatjuk vagy ismerhetjük fel. Belénk költözött, birtokba veszi jogos örökségét. Fölvesz magába, a tagjaivá tesz.” „A katolikus egyház élő test és egyetlen: Krisztus teste”, amely látható és láthatatlan részből áll. Newman az egyházat szentségnek tartja: „Krisztus a szentség kötelékével biztosította testét a felbomlástól. Lelki királyságának kiváltságait és hitének fenntartását e megkeresztelt közösségre bízta rá.”²⁹

Krisztus hármasság – papi, prófétai és királyi – küldetését az egyház egésze folytatja, a megkereszteltek egész közössége, tehát a *világiak* is, nem csak a fölszentelt papok és püspökök. Amint Newman írta: „pásztor és nyáj” együtt. Az egyház tévedhetetlenségével kapcsolatban egyébként ismételt hivatkozott a „sensus fidelium”-ra, a *hívők hitérzékére*, a korai egyház történetéből vett példákkal támasztva alá, hogy egyes korokban a hívők sokasága segített az ortodoxia megőrzésében, szemben számos tévesen vélekedő püspökkel. „A hívők névtelen sokasága Urunk apostolaitól kapta az áthagyományozott apostoli hitet, és azt nemzedékről nemzedékre hűségesen megőrizte és továbbadta. Még a tanulatlanok is ösztönösen meg tudták különböztetni az igazságot a tévedéstől, és spontán elvetették az eretnokségnek még az árnyékát is.”³⁰ Emellett azonban Newman erősen hangsúlyozta a teológusok munkálkodásának, a „schola theologorum”-nak fontosságát, másrészt azonban azt is, hogy a tudományos kutatásban az egyháznak nagyobb tisztelettel kell hallgatnia a szakemberekre. A II. Vatikáni zsinatnak az egyházzal szembeni alkotmányában Newman bizonyára örömmel ismerne rá számos gondolatára,³¹ olyanokra is, amelyekért annak idején komoly támadások érték. Az ő korában például sokak szemében megbotránkosító, sőt eretnek nézetnek számított, hogy a világi hívek teljes jogú tagjai Krisztus testének. (A fentebb említett Mgr. George Talbot szerint „a világiak a vadászatban, a lövészetben és a

²⁷ *Dei Verbum* konstitúció a kinyilatkoztatásról 8.

²⁸ Vö. KEK 891.

²⁹ Vö. Ian Ker: *The Church as Communion*. In: Ian Ker – Terrence Merrigan (ed.): *The Cambridge Companion to John Henry Newman*, i. m. 138skk.

³⁰ *An Essay on the Development of Christian Doctrine*.

³¹ A *Lumen gentium* konstitúció több pontja idézhető példaként: az egyház a Szentlélek temploma (4), Krisztus teste (7), az üdvösség szentsége (1), a földi és a mennyi egyház egyetlen valóságot alkot (8), a hívők egyetemes papsága (10), a világi hívek méltósága (30–38), egyetemes meghívás az életszentségre (39), az egész népben meglévő természetfölötti hitérzék (12).

szórakozásban illetékesek. Ezekhez valamelyest konyítanak, de hogy az egyház dolgaiba beleavatkozzanak – ahhoz egyáltalán nincs joguk.”³²

Newman szerint Krisztus egyháza a megkereszteltek egész közösségét átfogja. Fiatal korától kezdve rendszeresen imádkozott a keresztények egységéért, s ennek távlata egyre határozottabban megjelent az Oxford mozgalomban is. Anglikánként abban látta feladatát, hogy a kinyilatkoztatott vallást a maga teljességében helyreállítsa. Akkori véleménye szerint ehhez azonban az anglikánoknak le kell győzniük hibáikat, a katolikusoknak pedig a túlkapásaikat. *Ökumenikus nyitottsága* segítette az egyházatyákra támaszkodó egyházkép kialakítását. Arra törekedett, hogy az egyházatyák közös keresztény örökségét segítse érvényre juttatni. Az egyház dicsősége a Krisztussal való egységből származik, s ezt nem homályosíthatják el a történelem tévelygései. Ebben írta: „Mi Angliában eltávolodtunk az egység központjától, ezért aztán nem csoda, hogy egyházunk nem virágzik. A nagy katolikus közösséggel egységben lenni keresztény kiváltság és kötelesség. Mi angolok, ettől eltávolodtunk.” Newman egyfelől egyre világosabban felismerte, hogy a Szentszékkel való közösség az egység záloga, másrészt viszont utalt rá, hogy más egyházi közösségek is lehetnek a kegyelem hordozói.³³

A konkrét megvalósulást azonban egyelőre kilátástalannak vélte. Lelkes angol katolikusok 1857-ben társaságot alapítottak a keresztény egység helyreállítására. Newman nem csatlakozott ugyan hozzájuk, de önmagát azok közé sorolta, akik szívből kívánják a keresztények egyesülését a sokféle és hosszán tartó szakadások után. Amikor viszont 1874-ben Róma elítélte a társulatot, Newman fájdalommal vette tudomásul ezt a „kegyetlen eljárást”.³⁴

Hogy gondolkodása mennyire ökumenikus volt, korát messze megelőzve, azt éppen a *megigazulásról* kialakított nézetei bizonyítják. Ez a kérdés katolikusok és lutheránusok között évszázadokon át a legfőbb vitakérdések egyike volt, s megnyugtató megoldást csak az 1999-ben aláírt közös Evangélikus-Katolikus Közös Nyilatkozat hozott. Newman egy évszázaddal korábban hasonló utakon kereste az igazságot. Krisztus kegyelme teszi megigazulttá az embert: az isteni természet részesévé válik a benne lakó Szentlélek által. „A megigazulást a szentségek által kapjuk meg; a hittel fogadjuk be; Isten bensőséges jelenlétében áll, és engedelmségben éljük meg.”³⁵

Ökumenikus nyitottságával azonban túllátott a keresztények körén, és a többi vallások követőiben is meglátta Isten kegyelmének nyomát – ez a gondolat is csak a II. Vatikáni zsinaton jelent meg.³⁶ Newman a 4. századi alexandriai egyházatyákra hivatkozott, akik a pogány kultuszokban, képekben Krisztus igazságának magvait fedezték fel. A pogány filozófia és kultúra és lehet az Evangélium előkészítője, az Igazság, a Logosz magvai megtalálhatóak a *nem-keresztény vallásokban*, sőt a nem-hívók nézeteiben is. „Valamilyen értelemben a pogány nemzetek is részesültek az igaz vallásból.”³⁷ Newman szerint ők „az egyház lelkében” vannak jelen. Egy évszázaddal később a zsinat ennél jóval konkrétabban fogalmaz.³⁸ A Nemzetközi Teológiai Bizottság pedig így: „Az egyház misztériuma Krisztusban dinamikus valóság a Szentlélekben. Bár az egyházhoz tartozás látható kifejezése hiányzik ebből a lelki egyesülésből, a megigazult nem-keresztények mégis beletartoznak az egyházba, 'Krisztus misztikus testébe'. Azok a nem-keresztények, akik nem vétkesek az egyházhoz nem tartozásukban, közösségre lépnek az Isten Országába meghívottakkal; ez a

³² Vö. 11. jegyzet.

³³ *Catholicity of the Anglican Church*. In: British Critic, 1840. Newmannek e gondolatai csak a II. Vatikáni zsinaton jelentek meg: LG 8, UR 1.

³⁴ Vö. Charles Stephen Dessain: *John Henry Newman*, i. m. 239skk.

³⁵ Egész könyvet ír a megigazulásról Newman: *Lectures on the Doctrine of Justification*, 1838.

³⁶ Például: *Ad Gentes* 9.11, *Lumen gentium* 16. *Nostra Aetate* 2.

³⁷ *Apologia pro vita sua*.

³⁸ Vö. LG 16, NA 2, DH 3.

közösség mint ecclesia univarsalis majd Isten Országának és Krisztusnak a beteljesedésekor fog kinyilvánulni” (72–73).³⁹

A konkrét példákat, hasonlóságokat hosszan lehetne sorolni. Mindez azonban csak azt világíthatja meg, ami Newman egyik alapeszméje volt egész életén át: az apostolok által átadott kinyilatkoztatást a történelem folyamán fokozatosan bontja ki az egyház hitérzéke. Ezt a meggyőződését fogalmazta meg akkor is, amikor sokan egyoldalúnak ítélték az I. Vatikáni zsinat dogmáit. Az első zsinatok történetére hivatkozott: azokon is fokozatosan, egymásra épülve, tévedések és ellenállások közepette bontotta ki és fogalmazta tételekbe hitbeli meggyőződését az egyház. „A gondviselés sohasem hagyja el az egyházat. Szent Leó, az akkori pápa, szembeszállt az eretnek zsinattal,⁴⁰ és az újítók pártjának terjeszkedését megállította. Aktáikat megsemmisítette a nagy Kalkhedóni, IV. egyetemes zsinat, amely a pápa irányításával folyt le, és amely – anélkül, hogy a harmadik egyetemes zsinat végérvényesen kimondott tételét érintette volna –, helyreállította a tanítás egyensúlyát azáltal, hogy kiegészítette. Természetesen semmi sincs, amit meg kellene változtatni a Vatikáni zsinat határozataiban; de egész sor aktát elhagytak a nagy háború miatt, és, ha szükség lenne rá (ami nem valószínűtlen), hogy a hamis értelmezést helyre kell igazítani, akkor adatik majd nekünk egy másik XIII. Leó adandó alkalommal; 'in monte Dominus videbit' (a hegyen látja az Úr).”⁴¹

Nem telt el egy évszázad, és Newman prófétai szavai beigazolódtak.

³⁹ *A kereszténység és a vallások*. Budapest, 1998, 72–73.

⁴⁰ Newman a „rablózsinat” néven elhíresült 449-es zsinatra utal, amely szembeszállt a 431-es efezusi, III. egyetemes zsinat határozatával. A zűrzavaros helyzetet a Kalkhedóni zsinat tisztázta 451-ben.

⁴¹ *A Letter Addressed to the Duke of Norfolk*, 1875.